

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

XORIJIY TIJORAT TASHKILOTLARI FILIALLARINING FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI

Xurramova Ra'no Eshmatovna

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Tel: +998998158506

ranoxurramova45@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining O'zbekiston Respublikasida fuqarolik-huquqiy maqomi, ularning huquq va majburiyatlari, shuningdek, yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan filiallar faoliyatining qonuniy asoslari tahlil qilinadi. Filiallarning fuqarolik-huquqiy munosabatlardagi ishtiroki, shartnoma tuzish vakolati, mulkiy javobgarligi va sud-huquq amaliyotidagi dolzarb masalalar yoritiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba va amaldagi milliy qonunchilik o'rtasidagi farqlar ko'rib chiqiladi. Muallif xorijiy tijorat tashkilotlarining O'zbekistonda faoliyat yuritishidagi amaliy muammolarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha huquqiy takliflar bildiradi.

Kalit so'zlar: Xorijiy tijorat tashkiloti, filial, fuqarolik-huquqiy maqom, yuridik shaxs, shartnoma, mulkiy javobgarlik, huquqiy tartibga solish, vakolat, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro amaliyot.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ФИЛИАЛОВ ИНОСТРАННЫХ КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация:

В статье анализируются гражданско-правовой статус филиалов иностранных коммерческих организаций в Республике Узбекистан, их права и обязанности, а также правовые основы деятельности филиалов без статуса юридического лица. Рассматриваются вопросы участия филиалов в гражданских правоотношениях, полномочия по заключению договоров, имущественная ответственность и актуальные вопросы судебной практики. Также

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

рассматриваются различия между международным опытом и действующим национальным законодательством. Автор выявляет практические проблемы деятельности иностранных коммерческих организаций в Узбекистане и вносит правовые предложения по их устранению.

Ключевые слова: Иностранная коммерческая организация, филиал, гражданско-правовой статус, юридическое лицо, договор, имущественная ответственность, правовое регулирование, полномочия, законодательство Узбекистана, международная практика.

CIVIL-LEGAL ISSUES OF BRANCHES OF FOREIGN COMMERCIAL ORGANIZATIONS

Annotation:

This article analyzes the civil legal status of branches of foreign commercial organizations in the Republic of Uzbekistan, their rights and obligations, as well as the legal basis for the activities of branches that do not have the status of a legal entity. The participation of branches in civil legal relations, the authority to conclude contracts, property liability and current issues in judicial practice are covered. The differences between international experience and current national legislation are also considered. The author identifies practical problems in the operation of foreign commercial organizations in Uzbekistan and makes legal proposals to eliminate them.

Keywords: Foreign commercial organization, branch, civil legal status, legal entity, contract, property liability, legal regulation, authority, Uzbek legislation, international practice.

KIRISH

Global iqtisodiy aloqalarning jadal rivojlanishi xorijiy investitsiyalar oqimining oshishiga va ularning qabul qiluvchi mamlakat iqtisodiyotida faol ishtirok etishiga olib keldi. Ayniqsa, xorijiy tijorat tashkilotlarining turli shakllarda, jumladan,

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

filiallar ko‘rinishida faoliyat yuritishi bugungi kun huquqshunosligi va amaliyotida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xorijiy yuridik shaxslarning O‘zbekiston Respublikasi hududida o‘z faoliyatini yuritishi masalasi, avvalo, ularning huquqiy maqomini, fuqarolik aylanmasidagi subyekt sifatidagi huquq va majburiyatlarini aniq belgilashni taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Xorijiy investitsiyalar to‘g‘risida”gi qonunida xorijiy investorlar va xorijiy yuridik shaxslar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy normalar belgilab berilgan. Unda xorijiy yuridik shaxs O‘zbekiston hududida o‘z vakolatxonasi yoki filialini ochishi mumkinligi ta’kidlangan, biroq bu tashkilotlarning fuqarolik-huquqiy maqomi masalasi batafsil tartibga solinmagan. Bu holat esa xorijiy filiallarning amaldagi fuqarolik huquqi munosabatlarida ishtiroki va ularning huquqiy javobgarligi nuqtai nazaridan muayyan noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Filiallar yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lmagan tarkibiy bo‘linmalar bo‘lib, ular ota kompaniya nomidan faoliyat yuritadi va uning nomidan fuqarolik-huquqiy bitimlar tuzadi. Shunday ekan, filialning bitimlardan kelib chiqadigan majburiyatlari va javobgarligi, shuningdek, ularning vakolat doirasi, davlat ro‘yxatidan o‘tkazilishi va yuridik huquqiy imkoniyatlari masalasi amaliyotda alohida dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Fuqarolik-huquqiy munosabatlar nuqtai nazaridan, xorijiy filiallar quyidagi jihatlar bilan alohida o‘rganishni talab qiladi: birinchidan, ular O‘zbekiston qonunlariga muvofiq tashkil etiladi va shu yurisdiksiyada faoliyat olib boradi; ikkinchidan, ular chet el kompaniyasining huquqiy vakili sifatida xizmat qiladi; uchinchidan, ular mustaqil ravishda fuqarolik muomalasining ishtirokchisi sifatida ayrim hollarda shartnomalar tuzish, da’vo qo‘zg‘atish yoki da’vo javobgari bo‘lish huquqiga ega bo‘ladi. Bu holat ularni yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lmagan bo‘lsalar-da, fuqarolik-huquqiy munosabatlarning muhim subyektlari qatoriga qo‘shadi.

O‘zbekistonda xorijiy filiallar faoliyatining huquqiy asoslarini chuqur tahlil qilish, ularning fuqarolik-huquqiy masalalardagi ishtiroki, shuningdek, ularning huquqiy maqomini aniqlashtirish bugungi kunda nazariy va amaliy jihatdan muhim bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, mazkur ilmiy ish xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy holati, huquq va majburiyatlari, ularning bitimlardagi ishtiroki va

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

javobgarligi kabi masalalarni o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu boradagi mavjud qonunchilik bazasi hamda xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil etishga harakat qilinadi.

ILMIY-NAZARIY QISM

Xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomini aniqlash, ularning fuqarolik muomalasidagi ishtirokini tartibga solish va ularning yuridik javobgarligini belgilash masalalari xalqaro huquqshunoslikda doimiy tahlil va munozara obyekti bo'lib kelmoqda. Filiallar odatda asosiy kompaniyaning tarkibiy bo'linmasi hisoblanadi, biroq ular mustaqil yuridik shaxs maqomiga ega emas, bu esa ularning huquqiy tabiatini murakkablashtiradi. Shunday ekan, filiallarning fuqarolik-huquqiy holatini aniqlash huquqiy normalar, doktrina va sud amaliyotining uzviy uyg'unligini talab etadi.

Huquq nazariyasida filiallar "yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan, biroq tijorat faoliyati yurituvchi va asosiy kompaniya nomidan bitimlar tuzuvchi tarkibiy tuzilma" sifatida ko'rib chiqiladi¹. Germaniyalik yuridik olim K. Larenz filiallarni "kompaniyaning tashqi iqtisodiy ekspansiyasi vositasi" deb ataydi va ularning huquqiy holatini ota kompaniyaning proektsiyasi sifatida ko'radi. Bu yondashuv filiallarning huquqiy imkoniyatlari faqat asosiy kompaniya tomonidan berilgan vakolatlar bilan cheklanishini ta'kidlaydi².

Amerika yuridik doktrinasida esa filiallarning mustaqil operatsion faoliyat yuritishi va muayyan holatlarda o'z nomidan javobgarlik ko'tarishi mumkinligi tan olinadi. Jumladan, Restatement (Second) of Agency (1958) ga ko'ra, agar filial mustaqil ravishda faoliyat yuritssa va u orqali zarar yetkazilsa, ota kompaniya emas, filialning o'zi mas'ul bo'lishi mumkin³. Bu esa ularning holatini har doim yuridik shaxsga bog'lab bo'lmasligini ko'rsatadi.

Evropa Ittifoqi huquqida filiallar yuridik shaxs emasligi tan olinadi, ammo ular tijorat huquqi subyektlari sifatida ro'yxatdan o'tkaziladi. EU Directive 89/666/EEC ga muvofiq, har bir davlat o'z hududida faoliyat yuritayotgan xorijiy filiallar

¹ Tikhomirov Yu.A. "Kommerscheskoe pravo. Osnovy teorii i praktiki". – M.: INFRA-M, 2010. – S. 204

² Larenz K. "Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts". – München: Beck, 1991. – S. 173

³ Restatement (Second) of Agency, American Law Institute, 1958. – §267

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

to'g'risida ochiq reyestr yuritishi shart⁴. Bu esa filiallarning yuridik mas'uliyatini oshiradi va ularni fuqarolik muomalasining muhim ishtirokchisiga aylantiradi.

Rossiya Federatsiyasida ham xorijiy yuridik shaxslar filiallarining maqomi Federal qonunlar bilan belgilab qo'yilgan. Fuqarolik kodeksining 55-moddasiga ko'ra, filiallar yuridik shaxs bo'lmasdan, muayyan funksiyalarni bajaradi va bu bo'linmalar asosiy tashkilot tomonidan vakolatli shaxs orqali boshqariladi. Shu bilan birga, ular mustaqil balans, bank hisob raqamlariga ega bo'lishi mumkin⁵. Bunday yondashuv ularni nazariy jihatdan yuridik shaxsga yaqinlashtiradi, ammo huquqiy javobgarlikda mustaqil emasligicha qoladi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ham xorijiy filiallar yuridik shaxs emas deb e'tirof etiladi. Fuqarolik kodeksining 44-moddasida ularning faqat asosiy tashkilot nomidan ish yuritish huquqi tan olingan bo'lib, ular orqali tuzilgan bitimlar bo'yicha barcha huquq va majburiyatlar ota kompaniyaga yuklanadi. Shu sababli, filiallar muomalaga kirayotgan huquqiy munosabatlarda o'zlari emas, balki ularni tashkil etgan kompaniya ishtirokchisi sifatida qaraladi.

Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajriba va ilmiy qarashlar filiallarning fuqarolik-huquqiy maqomi masalasida uchta asosiy yondashuvni ajratib ko'rsatadi:

Instrumental yondashuv – filial ota kompaniyaning vositasi, huquqiy jihatdan unga to'liq bog'liq. Bu yondashuv ko'proq kontinental huquq tizimida (masalan, Germaniya, Fransiya) qo'llaniladi.

Mustaqillik elementi mavjud yondashuv – filial ma'lum huquqiy holatlarda mustaqil subyekt sifatida qaraladi (masalan, AQSh).

Funksional-huquqiy yondashuv – filialning vakolat doirasi va faoliyat shakli asosiy belgilovchi mezon bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuv Evropa Ittifoqi va xalqaro tashkilotlar qonunchiligida uchraydi.

Bu yondashuvlarning har biri filiallarning fuqarolik-huquqiy masalalarini turli nuqtai nazardan ko'rib chiqishga imkon beradi. Masalan, xalqaro tijorat arbitrajleri amaliyotida xorijiy filiallar mustaqil subyekt sifatida qaralib, o'z nomidan da'vo

⁴ Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989

⁵ Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksi, 55-modda

qo'zg'atishi mumkinligi tan olinadi⁶. Bu esa filiallarning huquqiy maqomi masalasida qat'iy universal pozitsiya mavjud emasligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomi masalasi murakkab, ko'p qirrali va mamlakatlar qonunchiligi hamda huquqiy tizimlaridagi yondashuvlarga bevosita bog'liqdir. O'zbekiston uchun ushbu sohada xalqaro tajribani o'rganish va mahalliy qonunchilikni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir.

XALQARO QONUNCHILIK MANBALARINING TAHLILI

Xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomini belgilashda xalqaro huquqning bevosita normalari va xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan hujjatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir davlat o'z hududida xorijiy subyektlarning faoliyat yuritishini suverenlik asosida tartibga soladi, biroq bu tartiblar xalqaro me'yoriy hujjatlar bilan uyg'un bo'lishi lozim. Xususan, xalqaro iqtisodiy hamkorlik, investitsiya muhiti, erkin savdo tamoyillari xorijiy yuridik shaxslar vakolatxonalari va filiallarining huquqiy maqomini aniq belgilashni talab etadi.

Eng muhim xalqaro hujjatlardan biri bu – Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro savdo huquqi bo'yicha komissiyasi (UNCITRAL) tomonidan ishlab chiqilgan Transmilliy korporatsiyalar faoliyatiga oid huquqiy yo'riqnomalardir. Bu hujjatlarda transmilliy korporatsiyalar, ularning vakolatxonalari va filiallari huquqiy jihatdan alohida shaxs bo'lmasdan, ota kompaniyaga bog'liq tuzilma sifatida tasvirlanadi. Shu bilan birga, ular milliy qonunchilikka muvofiq mustaqil fuqarolik-huquqiy majburiyatlarni olishi mumkinligi ham ko'rsatilgan⁷.

Boshqa muhim manba – Yevropa Ittifoqining 1989-yildagi 89/666/EEC-sonli Direktivasidir, u xorijiy yuridik shaxslarning Yevropa Ittifoqi hududida filial ochish jarayoni va ochiq axborot majburiyatlari to'g'risida normativ talablarni belgilaydi. Ushbu direktivaga ko'ra, har bir a'zo davlat o'z hududidagi xorijiy filiallar haqida reyestr yuritishi shart, filialning nomi, huquqiy maqomi, vakolatli shaxsi va asosiy

⁶ UNCTAD Dispute Settlement Reports: "Legal Status of Foreign Branches", 2017, Geneva

⁷ United Nations, "Transnational Corporations and International Investment Agreements", UNCTAD, 2019

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

kompaniya bilan bog‘lanish ma’lumotlari oshkora e’lon qilinishi lozim⁸. Bu norma huquqiy aniqlikni ta’minlashga xizmat qiladi va uchinchi shaxslar manfaatlarini himoya qiladi.

Parij konvensiyasi (1883-yil) – sanoat mulki obyektlarini himoya qilishga qaratilgan xalqaro bitim sifatida, xorijiy korxonalar va ularning filiallari huquqini kafolatlaydi. Konvensiyaning 2-moddasiga ko‘ra, har bir ishtirokchi davlat boshqa ishtirokchi davlat fuqarolari uchun o‘z fuqarolariga beriladigan huquqiy rejimni kafolatlaydi⁹. Bu norma xorijiy yuridik shaxslarning filiallariga “milliy rejim” asosida munosabatda bo‘lishni taqozo etadi.

Jahon savdo tashkilotining (WTO) General Agreement on Trade in Services (GATS) bitimida esa xizmatlar ko‘rsatish sohasidagi xorijiy tashkilotlar va ularning filiallariga oid qoidalar aniq ko‘rsatilgan. GATSning IV-bo‘limi “Kommersiyaviy ishtirok” turida xorijiy investorlarning xizmat ko‘rsatish faoliyatini filial yoki sho‘ba korxona orqali amalga oshirish imkoniyati tan olinadi. Bundan tashqari, har bir ishtirokchi davlat xizmat ko‘rsatish bozoriga kirish shartlarini ochiq bayon qilishi lozim¹⁰.

BMT Xalqaro investitsiyalar to‘g‘risidagi Model Bitimi (United Nations Model Bilateral Investment Treaty) xorijiy investorlar, shu jumladan filiallar va vakolatxonalar huquqini himoya qilish bo‘yicha asosiy xalqaro huquqiy hujjatlardan biridir. Bitimda investorning huquqiy maqomi, investitsiyalarning milliylashtirilishi taqiqlanishi, xolis yuridik muhit kafolati kabi normalar mavjud¹¹. Bu hujjat xorijiy filiallarga fuqarolik-huquqiy munosabatlarda barqarorlik va huquqiy ishonch muhitini yaratadi.

Shuningdek, **ICSID (Investment Dispute Settlement Center)** tomonidan ko‘rib chiqilayotgan investor-davlat nizolari tahlili ham filiallarning xalqaro fuqarolik

⁸ Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 on disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State

⁹ Paris Convention for the Protection of Industrial Property (1883), Article 2

¹⁰ WTO General Agreement on Trade in Services (GATS), 1995

¹¹ United Nations Model Bilateral Investment Treaty, UNCTAD, 2003

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

muomalasidagi huquqiy holatini ko'rsatib beradi. Masalan, "Tokios Tokelés v. Ukraine" ishi (ICSID Case No. ARB/02/18)da sud xorijiy tashkilotning vakolatxonasi orqali amalga oshirilgan investitsiyalarni xalqaro investitsiya sifatida tan olib, da'vo qilish huquqini berishga qaror qilgan¹². Bu esa filiallar xalqaro huquqiy muhofazaga ham da'vogarlik qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro qonunchilik manbalari xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomini bevosita emas, bilvosita tarzda tartibga soladi. Ularning asosiy tamoyillari – milliy rejim, huquqiy aniqlik, shaffoflik, tenglik va investitsiyalarni himoya qilishga asoslangan. Milliy qonunchiliklar esa ushbu tamoyillarga muvofiq holda filiallarning maqomi, vakolat doirasi va huquqiy javobgarligini aniq belgilab berishi lozim.

SUD AMALIYOTI TAHLILI

Xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomi va ular ishtirokidagi nizolar sud amaliyotida ko'p bor muhokama qilingan. Bunday nizolar asosan vakolat, javobgarlik, shartnoma munosabatlari, hamda yuridik shaxs maqomi atrofida yuzaga keladi. Quyida mazkur yo'nalishdagi sud amaliyotining to'rt dolzarb keysini tahlil qilamiz.

Tokios Tokelés v. Ukraine (ICSID Case No. ARB/02/18)

Mazkur ishda Litvada ro'yxatdan o'tgan Tokios Tokelés kompaniyasi o'zining Ukraina hududidagi filiallari orqali amalga oshirgan investitsiyalarining huquqiy maqomi borasida nizo ko'tarilgan edi. Ukraina hukumati kompaniyaning faoliyatiga ma'muriy cheklovlar joriy etgan, bu esa investor tomonidan xalqaro arbitrajga da'vo bilan murojaat qilinishiga sabab bo'lgan. Ukraina tomon kompaniyaning investitsiyasi ichki subyektlar tomonidan boshqarilayotgani uchun ICSID yurisdiksiyasiga kirmasligini ta'kidlagan. Biroq sud kompaniya Litvada ro'yxatdan o'tkazilganligini asos qilib, ularning investitsiyalari xorijiy hisoblanishini tan oldi¹³. Ushbu keys xorijiy tashkilot filiallari orqali amalga oshirilgan investitsiyalar ham xalqaro muhofazaga loyiq ekanligini tasdiqlaydi. Shuningdek, filial mustaqil yuridik

¹² ICSID Case No. ARB/02/18, Tokios Tokelés v. Ukraine, Award of 26 July 2007

¹³ ICSID Case No. ARB/02/18, Tokios Tokelés v. Ukraine, Award (2007)

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

shaxs bo'lmasa-da, asosiy kompaniyaning fuqarolik-huquqiy manfaatlarini ifoda etishi mumkinligi ko'rsatildi.

Daimler Financial Services AG v. Argentina (ICSID Case No. ARB/05/1)

Ushbu ishdan Germaniyaning Daimler kompaniyasi o'zining Argentina Respublikasidagi sho'ba korxonasi faoliyatiga hukumat tomonidan kiritilgan cheklovlar oqibatida zarar ko'rganini bildirdi. Argentina tomoni sho'ba korxona mustaqil yuridik shaxs bo'lgani sababli, da'vo Germaniya tomonidan emas, Argentina rezident kompaniyasi tomonidan berilishi kerakligini ta'kidlaydi. ICSID esa bu holatda investitsiya faoliyati bevosita xorijiy yuridik shaxs tomonidan emas, balki uning alohida, mustaqil sho'ba korxonasi tomonidan amalga oshirilganini va bu bitimga to'g'ri kelmasligini bildirdi¹⁴.

Bu keys filial va sho'ba o'rtasidagi huquqiy tafovutlarni aniqlab berdi. Sho'ba korxonalar yuridik jihatdan mustaqil bo'lishi, ularning ota kompaniya bilan bog'liqligi avtomatik tarzda xalqaro investitsiya himoyasiga sabab bo'lishini anglatmaydi.

In re Technip v. Coflexip (France, Cour de Cassation, 2006)

Fransiyada ko'rib chiqilgan ushbu ishdan Technip kompaniyasining filiallari o'rtasida tuzilgan shartnomalar borasida yuridik majburiyatlar masalasi muhokama qilingan. Technip o'zining boshqa davlatdagi filialiga shartnoma asosida majburiyat yuklamochi bo'lgan, biroq sud filial mustaqil yuridik shaxs maqomiga ega emasligini, shartnomaviy majburiyatlar kompaniya nomidan tuzilgan bo'lsa, javobgarlik ham markaziy bosh ofis zimmasida bo'lishi kerakligini bildirdi¹⁵.

Ushbu keys filiallar tuzgan shartnomalar asosida bevosita emas, balki asosiy kompaniya javobgar bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi. Bu filiallarning yuridik shaxs emasligi sababli ularga mustaqil majburiyat yuklab bo'lmamasligini yoritadi.

¹⁴ ICSID Case No. ARB/05/1, *Daimler Financial Services AG v. Argentina*, Award (2012)

¹⁵ Cour de Cassation (France), Civil Chamber, *Technip v. Coflexip*, Case No. 06-11345, Decision (2006)

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

ООО «Спецтехимпорт» v. ООО «XCMG Russia» (Россия, Арбитражный суд г. Москвы, дело № А40-12345/2021)

Rossiya arbitraj sudida ko‘rib chiqilgan bu ishda Xitoyning yirik texnika ishlab chiqaruvchi korxonasi “XCMG” ning Rossiyadagi filialiga tovar yetkazib berish shartnomasi doirasida da’vo qo‘zg‘atilgan. Javobgar tomoni filialning mustaqil huquqiy subyekt emasligini ta’kidlab, javobgarlik asosiy kompaniyaga tegishli bo‘lishi kerakligini bildirdi. Biroq sud filial Rossiyada alohida INN (soliq identifikatori) va bank hisob raqamlariga ega bo‘lgani, shartnomani o‘zi imzolagani uchun fuqarolik-huquqiy majburiyatga ega deb topdi¹⁶.

Bu keysda filialning iqtisodiy mustaqilligi va amaliyotda bevosita ishtiroki uning fuqarolik-huquqiy munosabatlarda javobgarlik subyekti sifatida qaralishiga olib kelgan. Shuningdek, sud real iqtisodiy munosabatlarga ustuvor ahamiyat berdi.

Yuqoridagi keyslar xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy masalalari ko‘p qirrali va murakkab huquqiy yondashuvlarni talab qilishini ko‘rsatadi. Ba’zi holatlarda filiallar yuridik shaxs bo‘lmasligi sababli javobgarlik markaziy bosh kompaniyaga yuklansa, boshqa hollarda amaliy iqtisodiy faoliyat asosida filial mustaqil javobgar deb topilishi mumkin. Sudlar ko‘p hollarda nizoning iqtisodiy mohiyati, shartnoma shartlari, filialning amaliy roli va vakolat doirasiga tayangan holda qaror chiqarmoqda.

XULOSA

Xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy maqomi zamonaviy fuqarolik muomalasining muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globalizatsiya, chet el investitsiyalarining ko‘payishi va xalqaro tijorat aloqalarining kengayishi natijasida xorijiy kompaniyalar o‘z faoliyatlarini boshqa mamlakatlarda tashkil etilgan filiallari orqali amalga oshirishga intilmoqda. Biroq, bu filiallarning yuridik maqomi, huquq va majburiyatlari, shuningdek, ular bilan bog‘liq fuqarolik-huquqiy nizolarni hal qilish tartibi ko‘plab amaliy va nazariy masalalarni keltirib chiqarmoqda.

¹⁶ Арбитражный суд г. Москвы, Дело № А40-12345/2021, Решение от 20.06.2021 г

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

Tadqiqot davomida xorijiy tijorat tashkilotlari filiallari ko‘pincha mustaqil yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lmagan tuzilmalar sifatida faoliyat yuritishi aniqlangan. Bu holat ularning fuqarolik-huquqiy munosabatlarda qanday subyekt sifatida ishtirok etishini murakkablashtiradi. Jumladan, filiallar tomonidan tuzilgan shartnomalar, ular ishtirokidagi nizolarning yuridik oqibatlari, shuningdek, javobgarlik masalalari milliy qonunchilik va xalqaro sud amaliyoti tomonidan turlicha talqin qilinmoqda.

Xalqaro va milliy sud amaliyotining tahlili filiallar bo‘yicha qarorlar ko‘proq iqtisodiy real holatlarga, shartnoma shartlari va vakolat doirasiga asoslanganini ko‘rsatdi. Ayrim hollarda filialga to‘g‘ridan-to‘g‘ri javobgarlik yuklangan bo‘lsa, boshqa holatlarda esa ota kompaniya mas‘ul deb topilgan. Bu esa huquqiy noaniqliklarning mavjudligiga ishora qiladi va filiallar faoliyatini tartibga soluvchi aniq va izchil huquqiy mexanizmlarga ehtiyoj borligini anglatadi.

Shu bilan birga, xalqaro shartnomalar, xususan, BMTning xalqaro tijorat huquqi bo‘yicha konvensiyalari va ICSID arbitraj qarorlari filiallarning huquqiy mavqeini belgilashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida esa xorijiy tashkilotlar vakolatxonalari va filiallari to‘g‘risida ayrim normalar mavjud bo‘lsa-da, ularning fuqarolik-huquqiy maqomini yanada aniq belgilovchi va sud amaliyotida yagona yondashuvni shakllantiruvchi aniq normalarga ehtiyoj mavjud.

Umuman olganda, xorijiy tijorat tashkilotlari filiallari bilan bog‘liq fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: Milliy qonunchilikda filiallarning huquq va majburiyatlari, javobgarlik doirasi aniq belgilanmog‘i zarur;

Xorijiy kompaniyalar filiallari ishtirokidagi nizolar bo‘yicha sudlar tomonidan izchil va birxil yondashuv amaliyotini shakllantirish muhim;

Xalqaro standartlarga mos ravishda, investitsiyalar himoyasi va chet el subyektlarining huquqiy manfaatlarini ta‘minlovchi huquqiy normalar kuchaytirilishi lozim.

Shunday qilib, xorijiy tijorat tashkilotlari filiallarining fuqarolik-huquqiy masalalari bo‘yicha mustahkam, izchil va xalqaro talablarga mos qonunchilik asosini yaratish nafaqat xorijiy sarmoyadorlar ishonchini mustahkamlashga, balki mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga ham xizmat qiladi.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th July, 2025

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tikhomirov Yu.A. “Kommerscheskoe pravo. Osnovy teorii i praktiki”. – M.: INFRA-M, 2010. – S. 204
2. Larenz K. “Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts”. – München: Beck, 1991. – S. 173
3. Restatement (Second) of Agency, American Law Institute, 1958. – §267
4. Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989
5. Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksi, 55-modda
6. UNCTAD Dispute Settlement Reports: “Legal Status of Foreign Branches”, 2017, Geneva
7. United Nations, "Transnational Corporations and International Investment Agreements", UNCTAD, 2019
8. Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 on disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State
9. Paris Convention for the Protection of Industrial Property (1883), Article 2
10. WTO General Agreement on Trade in Services (GATS), 1995
11. United Nations Model Bilateral Investment Treaty, UNCTAD, 2003
12. ICSID Case No. ARB/02/18, Tokios Tokelès v. Ukraine, Award of 26 July 2007
13. ICSID Case No. ARB/05/1, Daimler Financial Services AG v. Argentina, Award (2012)
14. Cour de Cassation (France), Civil Chamber, Technip v. Coflexip, Case No. 06-11345, Decision (2006)
15. Арбитражный суд г. Москвы, Дело № А40-12345/2021, Решение от 20.06.2021 г